

Obsah

Úvod.....	2
1 Stranícky systém po voľbách 1992	3
2 Rozdelenie Československa 1993	3
2.1 Mečiarizmus a antimečiarizmus.....	6
3 Situácia po voľbách 1998.....	7
3.1 Volebný rok 2002.....	11
3.2 Voľby 2006, výhra Smeru.....	14
3.3 Prvá slovenská premiérka po voľbách 2010	16
3.4 Predčasné voľby 2012	16
Záver.....	18

Úvod

Politické strany sú nevyhnutným prvkom fungovania modernej politiky. Ich vznik je úzko spojený s demokratizáciou industriálnych spoločností 19. storočia. Aj napriek tomu, že od tej doby prešli rozsiahlou premenou, rovnako ako spoločnosti, v ktorých pôsobia, nie je bez nich predstaviteľná existencia žiadnej súčasnej demokracie.

Politické strany sú teda životne dôležitým spojovateľom medzi štátom a spoločnosťou. Ich súťaž je základným atribútom každého demokratického politického režimu. Demokracia vo svojej podstate nie je nič iné, než „súťaž medzi jednotlivcami a zorganizovanými skupinami (primárne politickými stranami) o kľúčové pozície v systéme vládnutia, a to prostredníctvom regulárnych volieb a s vylúčením použitia násilia“.

Iba v diktatúrach je pre vládnucu elitu z pochopiteľných dôvodov politická súťaž nežiaduce. Síce tu niekedy politická strana ako organizovaná jednotka existuje, a dokonca môže byť viac než jedna. Nikdy tu však neplnia rovnakú úlohu ako v demokraciách.

Politické strany predstavujú síce základného aktéra politickej súťaže, ale samy o sebe nevytvárajú systém strán. Nie menej dôležité sú totiž i ich vzájomné vzťahy, či už sú kooperačné, napr. v podobe volebných či vládnicich koalícií, alebo konfliktné, čo sa typicky prejavuje napr. vo vzťahu vládnicich a opozičných strán.

Stranícky systém tak rozhodne nie je iba množinou strán. Zatiaľ čo strany sa premenujú relatívne pomaly, ich vzťahy sa môžu meniť veľmi rýchlo. Preto sa strany niekedy označujú za statický prvok straníckych systémov a naopak, ich vzťahy za prvok dynamický.

Už v päťdesiatych rokoch 20. storočia francúzsky politológ a sociológ Maurice Duverger jednoducho delil stranícke systémy podľa počtu strán. Hovoril o systémoch s jednou stranou (monopartajné), čo je typické pre nedemokratické režimy. Ďalej vydelil systémy s dvoma stranami (bipartajné), kde spolu súťažia dve veľké strany, ktoré sa v dlhšom či kratšom časovom intervale striedajú pri vládnutí.

Existencia bipartizmu je podľa Duvergera silne ovplyvnená existenciou relatívneho väčšinového volebného systému. Poslednou skupinou sú systémy viacstranné (multipartajné), teda systémy s viac než dvoma politickými stranami.

1 Stranícky systém po voľbách 1992

Voľby v roku 1992 priniesli víťazstvo HZDS, ktoré získalo viac než 37% hlasov (74 zo 150 mandátov). Doterajšia vládne strany prepadli. ODÚ sa vôbec nedostala do parlamentu a po voľbách zanikla, napriek uzatvárajúcej klauzule sa nedostala do parlamentu ani MOS a DS. Výrazne stratilo v porovnaní s voľbami roku 1990 i KDH, ktoré získalo iba 8,9% hlasov (18 mandátov). Na slabom volebnom výsledku KDH sa podpísala skutočnosť, že sa od neho krátko pred voľbami odštieklo radikálne nacionálne krídlo, ktoré založilo vlastnú stranu (tá neskôr „splynula“ s SNS). Nezmenené parlamentné zastúpenie, ako v predchádzajúcich voľbách si udržala opozičná koalícia MKDH a Spoluzitíe (7,4% hlasov, 14 mandátov).

Menšinovú vládu na čele s Vladimírom Mečiarom po voľbách roku 1992 zostavilo HZDS. Vláda mala zaistenú podporu dvoch nezávislých poslancov, ktorí po voľbách opustili svoje strany a boli HZDS „pozitívne naklonení“. Ďalej sa mohlo spoľahnúť na podporu SNS, ktorá získala 7,9% hlasov (15 mandátov) a bola vo vláde zastúpená svojím predsedom Ludovítom Černákom. S istými podmienkami vládu podporovala SDL, ktorá skončila vo voľbách na druhom mieste so 14,7% hlasov (29 mandátov). Spojenectvo SNS a SDL s HZDS malo svoje zárodoky už v opozičnej spolupráci v dobe rozkolu VPN. Pokračovanie spojenectva pri podpore Mečiarovej vlády po voľbách 1992 bolo ovplyvnené komplikovanou situáciou okolo zániku Československa a vzniku nezávislého Slovenska.

2 Rozdelenie Československa 1993

Úspešné rozdelenie Československa a dobudovanie základov nového štátu na začiatku roku 1993 dovtedajšie postoje SNS a SDL zmenili. Obe strany začali požadovať za svoju parlamentnú podporu zodpovedajúce zastúpenie vo vláde.

Po tom, čo obe strany zistili, že im premiér Mečiar nehodlá vyjsť v ústrety, prestali vládu podporovať (marec 1993 Černák podal demisiu). Ešte väčšou ranou pre Mečiarov kabinet predstavovalo prvé zo série štiepenia, ktoré postihlo HZDS. Jeho príčinou sa stal konflikt medzi Mečiarom a Milanom Kňažkom.

Kňažko, ktorý bol spoluzakladateľom HZDS a v Mečiarovej vláde pôsobil ako minister zahraničia, mu vyčítal autoritatívny politický štýl a metódy. Obzvlášť nepríjemné pre premiéra bolo, že Kňažka podporovala i skupina poslancov HZDS. Konflikt skončil v marci

1993, kedy táto skupina z HZDS odišla a založila si vlastnú politickú formáciu.

Nemožnosť presadiť svoje návrhy v parlamente HZDS krátkodobo vyriešila v novembri 1993, keď do vlády pribralo SNS. Táto koaličná vláda ale mala krátke trvanie. Po odchode ďalšej skupiny poslancov z HZDS vedenom Kňazkovým nástupcom vo funkcii ministra zahraničných vecí Jozefom Moravčíkom a rozštiepení SNS, v ktorej sa časť vedenia v čele s predsedom strany Černákom postavila proti ďalšej spolupráci s HZDS, stratila táto strana väčšinu v parlamente.

Po prejave prezidenta Michala Kováča o stave krajiny v marci 1994, v ktorom boli HZDS a zvlášť Mečiar podrobení tvrdej kritike, parlament vyslovil premiérovi nedôveru. Následne po tom opozícia vytvorila novú vládu vedenú Jozefom Moravčíkom, termínovo obmedzenú predčasnými parlamentnými voľbami na prelome septembra a októbra 1994.¹

Moravčíková vláda bola svojim zložením veľmi heterogénna. Okrem exkomunistickej SDE v nej zasadalo antikomunistické KDĽ a ďalej strany, ktoré vznikli odštiepením od HZDS a SNS. Tieto strany postupne splynuli do liberálno-centristickej Demokratickej únie. Menšinovú Moravčíkovú vládu podporovali v parlamente i opozičné MKĽD a Spolužitie.

V predčasných parlamentných voľbách uskutočnených na jeseň 1994 opäť vyhralo Mečiarove HZDS s 35% hlasov (61 mandátov). Potvrdilo tým svoju pozíciu dominantnej politickej strany.

Okrem SNS (5,4% hlasov, deväť mandátov) prekvapivo preniklo i radikálne ľavicové Združenie robotníkov Slovenska (ZRS) so 7,3% hlasov a 13timi mandátmi. ZRS vytvoril ako novú politickú stranu na jar 1994 bývalý poslanec SDE Ján Ľupták. Strana predovšetkým kritizovala „zradu“ SDE na voľbách (napr. zapojenie do Moravčíkovej vlády spoločne s pravícou). Preto pre SDE voľby i kvôli konkurencii ZRS porážkou. Nie málo sa jej podpísalo vytvorenie volebnej koalície s novým, neznámym názvom Spoločná voľba (SV) s tromi malými politickými stranami – „historickými“ sociálnymi demokratmi, zelenými a Hnutím poľnohospodárov Slovenska (HPS). SV iba tesne prekročilo 10 percentnú volebnú bariéru pre štvorčlennú koalíciu (10,4%).²

Voľbami v roku 1994 taktiež začala vážna vnútrostranícka kríza SDE sprevádzaná personálne - programovým sporom vo vedení SDE. V roku 1996 došlo k výmene dovtedajšieho reformne – modernistického predsedu Petra Weissu za radikálneho socialistu Jozefa Migaša.

Pre KDĽ znamenali tieto voľby potvrdenie jej postavenia (10,1% hlasov, 17

¹ Hospodárske noviny, tasr, 11.10.2011, Udalosti, ktoré vyvolali predčasné voľby

² SME, 15.7.2002, Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 1994

mandátov). Relatívny úspech zaznamenala i novo vzniknutá DÚ (8,6% hlasov 15 mandátov) a volebná aliancia MKDH, Spolužitie a MOS (10,2% hlasov 17 mandátov).

Po dlhšom vyjednávaní sa Mečiarovi podarilo zostaviť väčšinovú vládnu koalíciu, kde okrem HZDS zasadla radikálne pravicová SNS a radikálne ľavicové ZRS. Táto v poradí už tretia Mečiarova vláda aj napriek svojej nesúrodosti a niekoľkým ostrým vnútrokoaličným konfliktom vydržala až do volieb 1998. Jej hlavným „tmelom“ sa stal prístup k možnostiam, ktoré boli s exekutívnou mocou spojené (obsadzovanie postov v štátnej správe a štátom vlastnených podnikov na základe koaličného kľúča, účasť na výhodách plynúcich z privatizácie štátneho majetku atď.).

Pre obdobie vlády HZDS-SNS-ZRS je príznačná nebývalá polarizácia slovenskej politiky. Zo strany vládnej koalície došlo v rokoch 1994-1998 k mnohým excesom porušujúcich platný právny poriadok vrátane ústavy. HZDS a SNS, aby si zaistili stabilitu poslaneckých klubov, siahli k protiústavnému ponímaniu poslaneckých mandátov. Dvaja ich členovia, František Gaulieder z HZDS a Emil Spišák z SNS, na svoje vystúpenie zo strany doplatili stratou poslaneckého mandátu.³

Obe strany zaštitene parlamentnou väčšinou v tomto smere odmietli rešpektovať i rozhodnutie Ústavného súdu, na ktorý sa obaja dotyční poslanci obrátili s ústavnou sťažnosťou.

Súbežne sa odohrával konflikt parlamentnej väčšiny s opozíciou, ktorý vybočil z mantinela demokratického režimu. Parlamentná opozícia nemohla efektívne kontrolovať výkonnú moc. Mečiarovo HZDS využilo k útokom na opozíciu rôzne neférové metódy, od diskreditačnej kampane štátnych médií cez zneužitie tajnej služby k útokom na nepohodlných politikov (vrátane únosu syna prezidenta Kováča, čo bol spôsob nátlaku na jeho odstúpenie z funkcie) až po zmenu volebných pravidiel, ktoré silne znevýhodňovali opozíciu.

Slovensko sa kvôli tomu v polovici deväťdesiatych rokov 20. storočia dalo charakterizovať ako hybridný režim bez rešpektu k liberálnym právam a slobodám pohybujúci sa na pomedzí demokracie a diktatúry.

³ SME, Vass Dionýz, 20.8.1997, Kauza Gaulieder a vôľa poslancov parlamentu

2.1 Mečiarizmus a antimečiarizmus

Spor medzi liberálnodemokratickým a neliberálnym chápaním režimu bol úzko spojený s politickým štýlom a metódami Vladimíra Mečiara. Preto sa i v politologickej terminológii rýchlo vžilo publicistické označenie tejto konfliktnej línie ako sporu medzi mečiarizmom a antimečiarizmom. Táto konfliktná línia svojim potenciálom zatienila tradičné i nové konfliktné línie.⁴

V politickej praxi tak bolo odsunutá do pozadia konfliktná línia cirkev – štát, komunizmus – antikomunizmus i socioekonomická línia transformácie. Dokladá to skutočnosť, že KDĽ a SDĽ, ktoré sa pôvodne na všetkých troch týchto líniách na začiatku deväťdesiatych rokov stáli proti sebe, boli nútené k vzájomnej kooperácii (Moravčíková vláda a neskôr prvá Dzurindova vláda).

Podobne klesol význam nacionalisticko konfliktnej línie transformácie, ktorá predtým takmer izolovala maďarských aktérov v straníckom systéme. V dôsledku eskalácie línie mečiarizmus – antimečiarizmus, bola však slovenská antimečiarovská politická elita i napriek zjavnej nechuti časťou svojich predstaviteľov nútená prispôbiť sa spolupráci s maďarskými politikmi. Antimečiarovský tábor tak sústredil prakticky celú parlamentnú opozíciu, a to napriek tomu, že programové odlišnosti a staré osobné nevraživosti nezmizli, iba boli odsunuté stranou. Zjednocujúcim cieľom sa stal návrat k právnemu a liberálnodemokratickému režimu a prekonaniu zabrzdenia integrácie zeme do EÚ a NATO.

Intenzita konfliktnej línie mečiarizmus - antimečiarizmus dosiahla svojho kulminačného bodu v závere éry vládnutia koalície HZDS-SNS-ZRS. Roztrieštené opozičné strany sa v snahe uspieť v parlamentných voľbách roku 1998 rozhodli k rozsiahlej integrácii.

Prvým produktom tejto integrácie sa na jeseň 1996 stala tzv. Modrá koalícia, v ktorej sa spojili tri stredopravé strany – KDĽ, DÚ, DS.⁵ Impulzom k ďalšej integrácii sa stalo referendum v máji 1997 o priamej voľbe prezidenta (iniciované opozíciou) a o vstupe do NATO (iniciované HZDS).⁶ Zmarenie referenda ministerstvom vnútra viedlo v júli 1997 k ustanoveniu volebnej koalície s názvom Slovenská demokratická koalícia (SDK).

SDK vznikla rozšírením pravicovo orientovanej Modrej koalície o ľavicovú SDSS a ekologickú SZS, čo viedlo k vzniku ideologicky veľmi pestrého spojenectva. Ukazovalo to, že pravoľavé delenie slovenskej politiky v danej situácii ustúpilo do pozadia. Lídrom SDK sa

⁴ SME, Ičo Tibor, 6.3.1997, Len spoločné sily môžu zdolať mečiarizmus

⁵ SME, 10.4.1997, Modrá koalícia by zrejme porazila HZDS

⁶ SME, Urmanič M., 28.5.1997, Účet ministromi za zmarené referendum

stal Mikuláš Dzurinda.

HZDS sa v snahe zlepšiť svoje volebné vyhliadky presadilo vo volebnom zákone zmeny diskriminujúce volebnú koalíciu. Každá strana volebnej koalície musela dosiahnuť 5% hlasov. SDK na to reagovala zmenou na „volebnú“ stranu s rovnakým názvom, do ktorej vstúpili stranícke elity pôvodných koalíčných strán, ktoré však museli formálne vystúpiť zo svojich „materských“ strán. „Volebná“ strana právne vystupovala ako nová strana bez priamej väzby na materské formácie, politicky sa však evidentne jednalo o skrytý koalíčný subjekt. Zmena volebného zákona viedla i k zlúčeniu troch maďarských strán do Strany maďarskej koalície (SMK). SMK na rozdiel od „volebnej“ strany SDK bola skutočne jednotnou stranou. Frakcie, ktoré v nej pôvodne existovali, rýchlo stratili význam.

3 Situácia po voľbách 1998

SDK sa podarilo vyhrať voľby 1998 so ziskom (26,3% hlasov (2 mandátov), len tesne ho predstihlo HZDS (27% hlasov 43 mandátov). HZDS nemalo okrem SNS (9% hlasov, 14 mandátov) partnera, ktorý by bol ochotný s ním vytvoriť koalíčnú vládu.

ZRS získalo iba 1,3% hlasov a za parlamentu zmizlo. Ostrý rozpor medzi mečiarovským a antimečiarovským táborom účasť HZDS v novej koalícii vylučovalo. Novú koalíčnú vládu sformovala doterajšia antimečiarovská opozícia. Vláda v sebe zahŕňala všetky volebne úspešné opozičné strany. Okrem SDK, ktorej predseda Mikuláš Dzurinda sa stal premiérom, v nej zasadla SDĽ (14,7% hlasov, 23 mandátov), SMK (9,1% hlasov, 15 mandátov) a SOP (8% hlasov 13 mandátov).⁷

K zostaveniu víťaznej koalície (vládna koalícia s absolútnou väčšinou v parlamente) nebola SMK, poprípade SOP potrebné. V tej dobe sa jednalo o prípad nadbytočnej vládnej koalície.

Tým, že nová vládna koalícia disponovala 93 mandátmi zo 150, mala otvorený priestor k ústavným zmenám, ktoré plánovala (minimálne potrebovala 90 hlasov). Pokiaľ by nezahrnula SOP alebo SMK, bola by jej relatívne slabá parlamentná väčšina ohrozená už vtedy viditeľnou nejednotnosťou SDK.

V neposlednej rade svoju úlohu zohrala atmosféra eskalujúcej politickej konfrontácie v roku 1998. Táto atmosféra už pred viedla všetky štyri opozičné strany k demonštrácii názorovej jednoty v otázke nevyhnutnosti zásadnej politickej zmeny, a to smerom

⁷ SME, 12.9.2002, Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 1998

k domácemu i zahraničnému publiku.

Po voľbách z toho vyplynulo verejné očakávanie spoločného postupu, ktoré pôsobilo na elity opozičných strán a eliminovalo úvahy o možnom vylúčení niektorého z aktérov (napr. úvahy niektorých predstaviteľov SDE o vylúčení SMK zo spoločnej koalície, ktoré unikli na verejnosť). V praxi však ideovo-programové odlišnosti vládnych subjektov a niekedy i ich vnútorná heterogenita (prípady SDK) priniesli permanentné vnútrokoaličné konflikty, tie vyplnili celé volebné obdobie 1998-2002.

Okamžite po voľbách roku 1998 začal spor o budúcu podobu SDK. Časť straníckej elity na čele s lídrom SDK a zároveň premiérom Mikulášom Dzurindom presadzovala fúziu jednotlivých „materských“ strán s „volebnou“ stranou SDK. Narážalo to však u časti ich elít k odporu.

Asi najviditeľnejšie Dzurindov zámer odmietal Ján Čarnogurský, predseda najvýznamnejšej z nich – KDĽ. Čarnogurský presadzoval návrat k pôvodnej podobnej volebnej koalícii a udržanie samostatnej identity jednotlivých strán.

Politický príbeh SDK sa uzavrel v januári 2000, keď Mikuláš Dzurinda s väčšinou zástupcov vo vláde deklaroval vznik novej politickej strany, Slovenská demokratická a kresťanská únia (SDKÚ).⁸ Formálne, aby nebolo nutné meniť zmluvu o vládnej koalícii, čo by mohlo ohroziť pretrvanie Dzurindovej vlády, ostala existencia SDK zachovaná.

Hlavným dôvodom bola obava z predčasných volieb, na ktorých nemal nikto z aktérov sporu záujem. Jedným z dôvodov bola i skutočnosť, že v rozdelení postov v štátnej správe a štátnych podnikoch medzi jednotlivé vládne subjekty „skopírovala“ Dzurindova vládna koalícia model uplatňovaný predchádzajúcou Mečiarovou koalíciou.

Politické pôsobenie SDK v rokoch 1997-2000 a neskôr vznik SDKÚ poškodili voličské zázemie všetkých „materských“ strán. Okrem toho sa oslabila alebo takmer zmizla lojalita časti ich straníckych elít i členstva, ktoré sa preorientovali na SDK (SDKÚ). DÚ už v lete 2000 priamo vplynula do SDKÚ.

I ostatné strany boli zasiahnuté secesiami členov, ktorí spravidla zamierili do SDKÚ (určitou výnimkou bola DS, kde vnútrostranícky konflikt skončil založením novej Občianskej konzervatívnej strany (OKS), ktorá však zostala politicky marginálna) a vnútrostraníckymi krízami.

Jediným subjektom zapojeným do projektu SDK, ktorému sa nakoniec podarilo uchovať si politickú revalváciu a rýchle revitalizovať pôvodnú stranícku identitu, bolo KDĽ.

⁸ História SDKÚ-DS, dostupné na: <http://www.sdku-ds.sk/content/historia-sdku-ds>

Aj napriek odchodu krídla do SDKÚ sa KDH dokázalo rýchle konsolidovať, vytvorilo vlastný parlamentný klub z bývalých poslancov SDK, ktorí zotrvali v KDH a na jeseň 2000 dokonca dosiahlo rozšírenie zmluvy o vládnej koalícii. Stalo sa tak piatym členom vládnej koalície (jediným členom vlády za KDH bol minister spravodlivosti Ján Čarnogurský, formálne nominovaný SDK už po voľbách roku 1998).

Vnútoraná kríza postihla i ďalšie dve strany Dzurindovej vládnej koalície – SDE a SOP. SDE opustil jej podpredseda Robert Fico, ktorý v decembri 1999 založil vlastnú stranu nazvanú Smer.⁹ Fico pri koncipovaní profilu Smeru správne vystihol meniacu sa spoločenskú atmosféru postmečiarovskej éry.

Pre značnú časť voličov prestával byť podstatný spor mečiarizmus-antimečiarizmus. Nemálo sa o to zaslúžili i ostré rozpory vnútri Dzurindovej vlády v rokoch 1998-2002. Navyiac pre rýchlo rastúcu skupinu voličov sa dôležitejšie než diskusie okolo negatív spôsobených Mečiarovou vládou garnitúrou stávali dopady niektorých sociálne bolestivých reforiem, ktoré Dzurindova vláda realizovala. Fico tým, že vo svojej verejnej prezentácii označoval doterajšie základné delenie politiky na prívržencov a odporcov V. Mečiara za prekonané, vystihol premenu spoločenskej atmosféry.

Vnútoraná kríza v SDE ešte posilnila latentný spor medzi „radikálne socialistickým“ krídlo v čele s predsedom Jozefom Migašom a neskôr jeho nástupcom vo funkcii Pavlom Koncošom a „modernistickým“ sociálnodemokratickým krídlom na čele s bývalým predsedom Petrom Weissom a podpredsedom Ľubomírom Ftáčnikom. Prevaha „radikálne socialistického“ krídla viedla na začiatku roku 2002 k odchodu „modernistov“ z SDE a založeniu Sociálnodemokratickej alternatívy (SDA).

Po tom, čo bol v priamych prezidentských voľbách na jar 1999 zvolený za prezidenta Rudolf Schuster, stretla sa s problémami i SOP. Prišla tak totiž o integrujúcu osobu populárneho predsedu. Okrem toho sa už skôr, tiež v dôsledku zapojenia do antimečiarovho tábora, začal vytrácať pôvodný étos SOP založený na heslách o „občianskom porozumení“ a „zastavení politickej konfrontácie“. Kríza strany sprevádzaná odchodmi nespokojných členov bola už dlho pred voľbami roku 2002 evidentná.

Problémy sa ale nevyhli ani opozičnému HZDS a SNS. HZDS sa po voľbách 1998 ocitlo v hlbokoj kríze. Opustila ho podstatná časť členov, čo bolo mimo iné spôsobené stratou výkonnej moci. Vzápätí po týchto voľbách odišiel zo strany je významný predstaviteľ a zároveň poslanec Ivan Mjartan, ktorý založil vlastný politický subjekt.

⁹ SME, 16.9.1999, Robert Fico v deň svojich 35. narodenín vystúpil z SDE a avizuje niečo neštandardné

Mjartanova strana ale zostala politicky marginálna. HZDS v priebehu rokov 1999 a 2000 prekonala vnútrostranícku krízu. V. Mečiar dokázala svojou autoritou stranu „disciplinovať“. Napomohol k tomu i jeho dobrý výsledok v prezidentských voľbách 1999, v ktorých druhom kole získal cez 42% hlasov a pomerne tesne tak zaostal za Rudolfom Schusterom. Potvrďovalo to Mečiarovu stále vysokú osobnú popularitu.

Ostro konfrontačná a polarizačná stratégia, ktorú HZDS používalo po voľbách roku 1998, sa pred parlamentnými voľbami 2002 začala meniť. Dôvodom bolo zistenie, že ani rozklad antimečiarovského tábora nevedie k oslabeniu politickej izolácie HZDS. Elity antimečiarovských strán sa totiž napriek narastajúcim rozporom boli vždy schopné dohodnúť na nejakom kompromise, ktorý zabránil pádu Dzurindovej vlády.

Za tejto situácie HZDS začalo usilovať o prerazenie politickej izolácie a o získanie dôveryhodnosti v zahraničí. Praktickými krokmi sa v tomto smere stali mnohé prejavy preúnijnej a preatlantickej orientácie strany.

Zmenu profilu HZDS demonštroval „transformačný“ snem v roku 2000. Tento snem formálne oznámil premenu hnutia na „ľudovú“ stranu i prijatie nového názvu: Hnutie za demokratické Slovensko – Ľudová strana (HZDS-ĽS).¹⁰

V praxi sa však na vodcovskom a centralizovanom modeli riadenia nič významné nezmenilo. Po voľbách roku 2002 strana opäť modifikovala svoj názov na Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko (ĽS-HZDS).

SNS sa v roku 2001 rozpadla. Jej rozpad bol predovšetkým dôsledkom dlhodobého personálneho sporu vo vedení SNS i rozdielnych názorov na prezentáciu strany. Bývalý predseda strany Ján Slota, obviňovaný z nekultúrneho vystupovania, alkoholizmu a príliš otvorene xenofóbneho vystupovania (predovšetkým voči Maďarom a Rómom), sa dostal do konfliktu s novou predsedkyňou Annou Malíkovou. Malíková dávala dôraz na kultivovanú prezentáciu SNS. Výsledkom bol odchod Slotovho krídla, ktoré založilo Pravú slovenskú národnú stranu (PSNS). Príznačné bolo, že obe „národné“ strany od seba programovo líšili len minimálne a súperili tak prakticky o rovnakú skupinu voličov.

¹⁰ Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko, História strany, dostupné na: <http://www.hzds.sk/?mod=clanky&par=strana-historia-strany&menu=41>

3.1 Volebný rok 2002

Voľby v septembri 2002 skončili pre doterajšiu parlamentnú opozíciu neúspechom. SNS i PSNS v nich kandidovali samostatne a ani jedna z nich neprekročila 5% potrebných pre vstup do parlamentu (v súčte pritom dosiahli zhruba 7% hlasov). Táto skúsenosť opätovné zjednotenie oboch strán, ktoré sa uskutočnilo po voľbách. Bolo však sprevádzané zložitými peripetiami ďalších štiepení, keď rôzne stranícke skupiny vzájomne spochybňovali, dokonca i súdnou cestou, svoj nárok používať označenie SNS.

Rovnako HZDS postihla krátko pred voľbami roku 2002 secesia nespokojných členov, ktorých lídrom bol do tej doby „druhý muž“ strany Ivan Gašparovič. Príčinou secesie bolo vyradenie z kandidátky pre parlamentné voľby.

Gašparovičom založené Hnutie za demokraciu (HZD) síce do parlamentu nakoniec nepreniklo (získalo iba 3,3% hlasov), ale odobralo HZDS nezanedbateľný počet voličov. Mečiarova strana tieto voľby opäť formálne vyhralo (19,5% hlasov, 36 mandátov), znovu sa však ocitla v pozícii strany, ktorá bola v povolebnom rozložení politických síl pri zostavovaní väčšinová vládna koalícia zabudnutá. Antimečiarovská elita totiž naďalej nepovažovala HZDS za prijateľného koaličného partnera, čo potvrdzovalo minimálny koaličný potenciál Mečiarovej strany.

Vo voľbách roku 2002 úplne prepadla SDL, ktorá získala iba 1,4% hlasov. Okrem vnútrostraníckych sporov sa na tomto výsledku prejavila predovšetkým nepopulárnosť participácie SDL v Dzurindovej vláde u jej voličov. V praxi sa jednalo o analógiu situácie z roku 1994, avšak s omnoho fatálnejšími dôsledkami pre stranu. Strane nepomohla ani skutočnosť, že na jej kandidátke boli i zástupcovia SOP a SDSS. Podpora týchto dvoch strán bola už dlho pred voľbami takmer na nule. Len nepatrne úspešnejšie dopadla od SDL odštiepená SDA (1,8%). Minimálny zisk zaznamenala i samostatne kandidujúca SZS (1% hlasov). Naopak úspech priniesli voľby Komunistickej strane Slovenska (KSS), ktorá tesne prekročila 5% potrebných pre vstup do parlamentu (6,3% hlasov a 11 mandátov). KSS založili, resp. obnovili skalní komunisti, ktorí začiatkom deväťdesiatych rokov nesúhlasili s transformáciou KSS na SDL. Obnovená KSS však až do roku 2002 zostala marginálnou stranou.

Relatívnym neúspechom skončili voľby pre pôvodného favorita, stranu Smer Roberta Fica. Už od roku 2000 sa v prieskumoch verejnej mienky pohybovala v rozmedzí 15-20% hlasov. Vo volebnej kampani sa Smer prezentoval agendou zameranou predovšetkým na boj

proti kriminalite, nezamestnanosti, sociálnej nespravodlivosti, riešenie vzťahu majoritnej populácie k Rómom a obranou národných záujmov. Výsledky volieb však boli prekvapujúce. Smer získal iba 13,5% hlasov (26 mandátov), aj napriek tomu, že vedenie strany počítalo až s dvojnásobným ziskom. Viac hlasov získalo nielen HZDS, ale i Dzurindova SDKÚ, ktorý pôvodne nepatrila k favoritom. Podľa povolebných analýz sa na tom podpísala príliš agresívna, konfrontačná a negatívna volebná kampaň, ktorá odradila predovšetkým nerozhodných voličov.¹¹

Do parlamentu sa dostala liberálna Aliancia nového občana (ANO), strana založená rok pred voľbami roku 2002 vtedajším mediálnym magnátom Pavlom Ruskom. ANO získala 8% hlasov (15 mandátov). Za tento výsledok vďačila predovšetkým masívnej mediálnej podpore Ruskom kontrolovaných médií, najmä súkromnej televízie Markíza.¹² Solídneho výsledku, s ohľadom na predchádzajúcu krízu dosiahlo i KDH (8,3% hlasov, 15 mandátov), ktoré dokázalo mobilizovať svoje voličské jadro silne veriacich katolíkov.

SMK vo volebnom období 1998 až 2002 zostalo ako jediná vládna strana stabilná. Jej jednotu trvalejšie nepoškodil ani spor vnútri strany okolo zotrvania v Dzurindovej vláde, ktorý prebiehal v lete 2001. Strana vtedy dokonca hrozila odchodom z vlády predovšetkým z dôvodu nespokojnosti s podobou hraníc nových samosprávnych krajov, ktoré odporovalo všetkým jej predstavám. Vo voľbách 2002 SMK udržala štandardný výsledok 11,2% hlasov (20 mandátov), za ktoré vďačila predovšetkým vernosti svojho maďarského „portfólia“.

Neformálnym víťazom volieb sa stala Dzurindova SDKÚ, ktorá aj napriek korupčným škandálom svojich čelných predstaviteľov krátko pred voľbami, nakoniec získala 15,1% hlasov (28 mandátov). O tento dobrý výsledok, predvolebné prognózy odhadovali až o polovicu menej, sa zrejme zaslúžila vydarená predvolebná kampaň. V nej SDKÚ a jej predseda a premiér Mikuláš Dzurinda predstavovali ako garanciu úspešného slovenského vstupu do EÚ, ktorý prinesie rýchly vzostup životnej úrovne. Svoj vplyv na výsledok mala i dohoda s konkurenčnou DS, ktorá sa krátko pred voľbami vzdala kandidatúry a podporila Dzurindovu stranu. Predseda DS Ľudovít Kaník za túto podporu získal po voľbách ministerské kreslo v novej Dzurindovej vláde.

Výsledok volieb umožnil rýchle zostavenie koalície SDKÚ, SMK, KDH, ANO s väčšinou 78 zo 150 parlamentných kresiel. Premiérom zostal Mikuláš Dzurinda. Podoba novej vlády predstavovala dôležitý signál posunu k súťaži založenej na socioekonomickej konfliktnej línii transformácie a klasické pravoľavé osi. Toto smerovanie straníckej súťaže

¹¹ SME, sita, 22.9.2002, Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 2002

¹² Korzár, Kizek M., 26.4.2002, Pavol Rusko bude financovať kampaň zo „svojho“

potvrdilo i povolebný vývoj, kedy sa Smer zameril na vyplnenie ľavostredného priestoru. Začal sa profilovať ako sociálnodemokratická alternatíva tvrdo kritizujúca neoliberaálne ekonomické reformy druhej Dzurindovej vlády. V snahe posilniť nový ľavicový sociálnodemokratický image Smeru a získať medzinárodnú akceptáciu zo strany nadnárodných štruktúr (predovšetkým Strany európskych socialistov) Fico taktiež usiloval o fúziu s mimoparlamentnou ľavicou, čo bolo korunované úspechom. Na konci roku 2004 sa Smer, SDĽ, SDSS a SDA so Smerom zlúčili (SOP tak spravila už na jar 2003). Zároveň si Smer dokázal vybudovať spojeneckú väzbu s najväčšou odborovou centrálou, Konfederáciou odborových zväzov (KOZ), čo je postavenie naďalej posilnilo.

Po voľbách 2002 a v straníckom systéme silnejšie prejavila taktiež konfliktná línia cirkev - štát, aj keď nemala taký význam ako socioekonomické štiepenie. Demonštrovali to ostré spory, ktoré prepukli okolo otázky interrupcií medzi vládnymi partnermi ANO a KDĽ. Zatiaľ čo liberálne ANO presadzovalo v tejto oblasti liberalizáciu, konzervatívne – katolícke KDĽ sa naopak stavalo striktne proti. Neskôr sa v tejto otázke pripojila i ďalšia sporná téma (otázka postavenia katolíckej cirkvi v spoločnosti, jej majetku a pod.). V praxi takmer rozdielne názory nevedli k rozbitiu Dzurindovej vlády, záujem oboch strán na jej zotrvaní prevážil.

Voľby roku 2002 a vývoj po nich však nepotvrdili tradične vysokú nestabilitu straníckeho systému. Zo siedmich strán, ktoré prekonalí volebnú klauzulu, sa to štyrom (SDKÚ, Smer, ANO, KSS) podarilo prvýkrát. Nestabilita sa po voľbách prejavila rovnako v rýchlo oslabení niektorých parlamentných klubov. Okrem odchodu jednotlivých poslancov stojí za pozornosť predovšetkým väčšie stranícke secesie. Už na začiatku roku 2003 opustila HZDS skupina poslancov okolo podpredsedu strany Vojtecha Tkáča, ktorá si založila vlastný politický subjekt nazvaný Ľudová únia (ĽÚ). Svoj odchod odôvodňovala podobne ako v prípade ostatných secesií z HZDS nesúhlasom s metódami šéfa strany. ĽÚ však rýchlo zasiahli vnútorné spory a subjekt sa behom rokov 2003-2004 v podstate rozložil.

Pre strany vládnej koalície sa stali osudné prevažne personálne vnútrostranícke konflikty. V rokoch 2003 traja poslanci opustili ANO a na konci roku 2003 ďalších sedem poslancov SDKÚ. V prípade SDKÚ secesia v čele s podpredsedami tejto strany Ivanom Šimkom a Zuzanou Marinákovou viedla k ustanovení novej strany s názvom Slobodné fórum (SF).¹³ I v tomto prípade sa však nový subjekt neukázal príliš homogénny, obaja kľúčoví zakladatelia sa skoro dostali do konfliktu a už v októbri 2004 Šimko SF opustil. Kvôli

¹³ SME, 15.12.2003, Vzniká strana Slobodné fórum

odchodom poslancov sa po necelom poldruha roku Dzurindova druhá vláda stala menšinovou. Jej postavenie teda bolo veľmi krehké. Potom, čo v prezidentských voľbách v apríli 2004 kandidát vládnej SDKÚ, minister zahraničných vecí Eduard Kukan nepostúpil ani do druhého kola volieb (v ňom nakoniec Ivan Gašparovič porazil Vladimíra Mečiara), prežívala vládna koalícia vážnu krízu. Avšak vďaka schopnostiam nájsť v parlamente podporu pre presadenie svojich návrhov i mimo poslanecké kluby vládnych strán to jej existencii neohrozilo. Okrem početnej skupiny nezávislých poslancov sa ukázal dôležitý i ústretový postoj HZDS. HZDS výmenou za tichú podporu Dzurindovej vlády dosiahlo vlastnú destigmatizáciu zo strany premiérovej SDKÚ. Sám Dzurinda zmenil rétoriku a dovtedajšie zdôrazňovanie obáv z návratu HZDS k výkonnej moci nahradil zmierlivým prístupom. Demonštrovalo to zrejme definitívne vyprchanie väčšiny významov konfliktnej línie mečiarizmus – antimečiarizmus.

Upokojenie situácie vo vládnej koalícii prinieslo i výsledok volieb do Európskeho parlamentu v júni 2004. Pre väčšinu vládnych strán vrátane SDKÚ skončili úspechom. SDKÚ získalo 17,1% hlasov a tri zo 14 slovenských euromandátov, KDH tri mandáty, SMK dva mandáty. Iba ANO sa nedostalo cez 5% volebnú klauzulu (4,65% hlasov). HZDS získalo 17% hlasov a tri mandáty. Opozičný Smer napriek výrazne vyšším očakávaniam získal 16,9% hlasov a tri mandáty. Volebné výsledky výrazne ovplyvnila nízka účasť, ktorá dosiahla iba 17%. Zvýhodnené tak boli strany s disciplinovanými voličmi k ktorým Smer vtedy ešte nepatril.

3.2 Voľby 2006, výhra Smeru

Výsledky volieb 2006 významne zasiahli do celkovej konfigurácie slovenského stranického systému. Dominantnou osou politickej súťaže sa stala socioekonomická konfliktná línia, na sociálne-ekonomických otázkach sa vo volebnej kampani profilovali najvýznamnejší aktéri v systéme. Súčasne bolo možné konštatovať jasnú identifikáciu subjektu na osi ľavica – pravica. Pre stranický systém bol charakteristický taktiež nízky stupeň polarizácie, čo sa prejavilo na menšej ideologickej vzdialenosti medzi relevantnými aktérmi.

Vo voľbách 2006 potvrdilo svoju relevanciu päť politických strán – HZDS, SDKÚ, Smer, SMK a KDH. Politickú relevanciu získalo opäť SNS, ktoré po neúspešných voľbách 2002 znova preniklo do parlamentu. Parlamentné zastúpenie získalo šesť politických formácií. Smer (29% hlasov) sa dostalo do pozície najsilnejšej strany. SDKÚ 18% hlasov,

SNS 12% hlasov a SMK 12% hlasov obsadili pozície stredne veľkých strán. HZDS s 9% hlasov a KDH s 8% hlasov získali charakter malých strán zastúpených v parlamente.

SDKÚ ako druhá najväčšia politická formácia musela byť vzhľadom k svojmu volebnému zisku akceptovaná ako dôležitý aktér vo vyjednávaní o novej vládnucej koalícii. Ostatné relevantné strany v systéme, SNS, SMK, HZDS, KDH, síce dosiahli menšieho volebného zisku, ale všetky disponovali určitým koalíčným potenciálom. Ponúkalo sa tak viac variant k vytvoreniu vládnej koalície. Smer sa nakoniec „chopil“ vlády s dvoma menšími politickými formáciami (SNS a HZDS), v straníckom systéme však dominantné postavenie nezaujalo. Slovenský stranícky systém v období po voľbách 2006 je teda možné klasifikovať ako multipartizmus bez dominantnej strany.

Po voľbách 2006 sa ponúkalo niekoľko možných variant zostavenia vládnej koalície. Vzhľadom ku konfliktným vzťahom a značnej ideologickej vzdialenosti medzi Smerom a SDKÚ sa možnosť vytvorenia veľkej koalície týchto dvoch strán zdala byť absurdnou, nepravdepodobnou.

Variant koalície Smeru s KDH a SNS bola rovnako málo pravdepodobná. Pre konzervatívnu KDH bola radikálna nacionálna SNS ako koalíčný partner neprijateľná. Variantom, o ktorom KDH po istom váhaní so smerom vyjednávalo, bolo utvorenie vládnej koalície Smer, KDH, SMK. Medzi KDH a SMK existuje len malá ideologická odlišnosť. KDH taktiež dostala ponuku o vytvorení vládnej koalície s SDKÚ a HZDS, no táto alternatíva bola pre KDH prekážkou, keďže odmietalo spoluprácu s HZDS na čele s Mečiarom. Aj napriek tomu, že KDH a SMK rokovali so Smerom o spoločnom vládnutí, táto vláda nevznikla. Smer nakoniec uprednostnil koalíciu s HZDS a SNS.

Ak sa pozrieme na slovenský stranícky systém v období po voľbách 2006 z hľadiska formátu, môžeme konštatovať, že počet relevantných strán dosiahol hranicu kritickú hranicu piatich až šiestich strán. Jedným z predpokladov pre fungovanie systému ako umierneného pluralizmu je nižší počet relevantných strán. Slovenský stranícky systém síce dosahuje kritického formátu, avšak žiadna nie je antisystémová, všetky teda prijímajú legitimitu politického systému a jeho pravidlá a sú orientované na vládu.

S koalíčným vládnutím súvisel ďalší typický rys umierneného pluralizmu, striedanie dvoch alternatívnych koalícií. Systém teda funguje ako bipolárny, aj keď je v ňom prítomných viacero relevantných strán.

3.3 Prvá slovenská premiérka po voľbách 2010

Voľby 2010 s prehľadom vyhrala vládnuca strana Smer s 34,8% hlasov. Druhé miesto obsadila SDKÚ-DS s 15,4% hlasov, ktorá len o necelé tri percentá prebehla novú parlamentnú stranu Sloboda a solidarita (SaS) s 12,1% hlasov. Potrebných 5% na vstup do parlamentu prekročili KDH s 8,5% hlasov, stabilný MOST-Híd s 8,1% hlasov a len tesne sa do parlamentu dostala SNS s 5,07%.¹⁴

Prezident poveril R. Fica zostavením vlády, no ten na svoju „stranu“ získal len SNS, keďže opozičné strany s ním odmietli rokovať. Tým pádom nemal nadpolovičnú väčšinu mandátov potrebných na vládnutie. Po tomto Ficovom „neúspechu“ prezident poveril zostavením vlády druhú najúspešnejšiu stranu SDKÚ-DS na čele s I. Radičovou.

Z bývalých opozičných strán sa stala vládna koalícia na čele s prvou premiérkou v politickej histórii našej krajiny, ktorou sa stala sociologička Iveta Radičová (SDKÚ-DS). Táto štvorkoalícia bola nútená robiť nepopulárne kroky a rozhodnutia zapríčinené celosvetovou krízou.

11. októbra 2011 NR SR hlasovala o vládnom návrhu na vyslovenie súhlasu s Dodatkom k Rámcovej zmluve uzatvorenej medzi 17. štátmi eurozóny a Európskym finančným stabilizačným nástrojom, ktorého podstatou bolo zvýšenie záruk štátov v eurovale. Vláda toto hlasovanie spojila hlasovaním o vyslovení dôvery vláde, kvôli „odmietavému postojú SaS k eurovalu. Za prijatie eurovalu a zároveň za dôveru vláde hlasovalo iba 55 poslancov zo 124 prítomných. Vláda premiérky Ivety Radičovej nezískala nadpolovičnú väčšinu všetkých poslancov a teda ani dôveru Národnej rady SR, a tak po 15 mesiacoch svojho pôsobenia bola odvolaná.

3.4 Predčasné voľby 2012

Konečné výsledky parlamentných volieb 2012 viedli k vzniku situácie, poznačenej kontinuitou a zmenou. Vládu v roku 2012 vytvára strana, ktorá po predchádzajúci voľbách pôsobila v opozícii. Ako sme boli zvyknutí, v roku 2012 nedošlo k vzniku „zmiešanej“ koalícnej vlády. Víťazná strana Smer-SD získala nadpolovičnú väčšinu poslaneckých mandátov v Národnej rade SR a nepotrebuje žiadneho koalícneho partnera.

Prvým a najviditeľnejšou obratom je postavenie víťaznej strany. V roku 2012 Smer-SD zvíťazil aj volebne (získal najväčší počet hlasov, 44,41%, 83 mandátov) aj politicky (stal

¹⁴ SME, Klčo R., Jalšovský I., 14.6.2010, Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 2010

sa vládnu stranou).

Od roku 1990 sa stalo prvýkrát, že víťazná strana na Slovensku získala nadpolovičnú väčšinu mandátov v parlamente a samostatne vytvára vládu. V minulom období bolo najbližšie k podobnému výsledku HZDS, keď v roku 1992 po získaní 37% hlasov disponovalo takmer polovicou poslaneckých mandátov (74).

Ďalší významný zvrät sa týka veľkosti a váhy relevantných strán. Najmenej počas obdobia štyroch rokov sa Smer-SD stal najvýznamnejšou politickou stranou. Aj predtým existovali na Slovensku dominantné strany, ktoré sa po voľbách dostávali do pozície, napríklad HZDS v rokoch 1992 a 1994, nikdy predtým sme však neboli svedkami toho, aby veľká strana dosiahla volebný zisk väčší, než všetky ostatné relevantné strany spolu dokopy, a to vrátane parlamentných a mimoparlamentných.

To sa v súčasnosti podarilo Smeru-SD, dnes síce v parlamente pôsobí podobný počet strán ako po voľbách 2010 – šesť, no veľkosť tých strán, ktoré sú súčasťou proti sebe stojacich stranických blokov, sa zmenila. Je pozorovateľné, že popri jednej veľkej, dominantnej strane vzniklo zoskupenie viacerých menších strán.

Zatiaľ čo po voľbách 2010 potenciál silného opozičného Smeru-SD vyvažovali vládno-koaličné strany, skladajúce sa z dvoch stredne veľkých (SDKÚ-DS a SaS) a dvoch menších (KDH a Most-Híd) strán, po voľbách 2012 sa zoskupenie podstatne zmenilo, proti silnej vládnej strane stojí zostava piatich malých opozičných strán, podpora ktorých vo voľbách 2012 nepresiahla 9 percent hlasov – KDH, OĽaNO, Most-Híd, SDKÚ-DS a SaS.

Zvratom oproti minulému obdobiu je zotrvanie nových strán v parlamente z predošlých volieb, Mostu-Híd no najmä SaS, ktorá sa nestala už z minulosti známou stranou na jedno použitie, ako to bolo v prípade ZRS, SOP a ANO, a prešla „testom“ volieb 2012, ktoré pre ňu boli druhými v poradí.

Zotrvanie SaS v parlamente aj v súčasnom volebnom cykle má pre formovanie stranického systému v našej krajine významný programovo-ideologický rozmer, znamená totiž upevnenie podpory pre centristický subjekt liberálnej orientácie.

V minulých obdobiach bol totiž na Slovensku zaznamenaný fenomén neprestajného vyprázdňovania stredovej časti politickej scény, keď subjekty liberálneho zamerania vznikali a zanikali. Výsledky volieb 2012 znamenali pozitívnu „pôdu“ pre dlhodobejšiu existenciu liberálnej strany.

Záver

Pri hodnotení vývoja slovenského stranického systému možno povedať, že systém počas rokov 1992-2012 prešiel dynamickým vývojom pričom jeho podobu ovplyvňovala predovšetkým premena konfigurácie konfliktných línií.

Slovenská politická scéna je po novembrovej revolúcii veľmi pestrá a stranický systém sa strieda s obdobiami stability (napr. súčasný stav a vláda jednej silnej strany) a nestability (napr. politická situácia v minulom volebnom období), ktorá bola dôsledok častej obmeny politických strán.

Pre stranický systém v rokoch 1992-1998 bola príznačnou osoba Vladimíra Mečiara a roztrieštenosť ostatného politického spektra, voľby 1998 neboli len porazením mečiarizmu, no i o ďalšom napredovaní našej krajiny.

Výsledok volieb 2002 sa premietol do konfliktných línií, na význame začala naberať socioekonomická konfliktná línia, na význame začala naberať konfliktná línia cirkev – štát. Význam stratila konfliktná línia mečiarizmus-antimečiarizmus.

V období po voľbách 2006 nastala v charaktere slovenského stranického systému významná zmena. Dominantnou sa stala strana ľavicová strana Smer. Po štvorročnom vládnutí v roku 2010 opäť vyhral voľby, no nenašiel vhodného partnera potrebného na vládnutie. Smer vystriedala rôznorodá koalícia na čele s prvou premiérkou.

Aj vďaka svojej diferenciacii, konflikty vládnej koalície dospeli k predčasným voľbám, v ktorých svoje jednoznačné postavenie potvrdila strana Smer, ktorá získala dostatočný počet hlasov a teda i mandátov aby sa chopila vládnutia bez akéhokoľvek koaličného partnera.

BIBLIOGRAFIA

História SDKÚ-DS, dostupné na: <http://www.sdku-ds.sk/content/historia-sdku-ds>

Hospodárske noviny, tasr, 11.10.2011, *Udalosti, ktoré vyvolali predčasné voľby*

Krajčovičová N., 2009, *Slovensko na ceste k demokracii*. Bratislava: Historický ústav SAV 2009. 268s. ISBN 9788089396016

Ľudová strana – *Hnutie za demokratické Slovensko, História strany*, dostupné na: <http://www.hzds.sk/?mod=clanky&par=strana-historia-strany&menu=41>

SME, 15.7.2002, *Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 1994*

SME, Vass Dionýz, 20.8.1997, *Kauza Gaulieder a vôľa poslancov parlamentu*

SME, Ičo Tibor, 6.3.1997, *Len spoločné sily môžu zdolať mečiarizmus*

SME, 10.4.1997, *Modrá koalícia by zrejme porazila HZDS*

SME, Urmanič M., 28.5.1997, *Účet ministrom za zmarené referendum*

SME, 16.9.1999, *Robert Fico v deň svojich 35. narodenín vystúpil z SDL a avizuje niečo neštandardné*

Spáč P., 2010, *Priama a zastupiteľská demokracia na Slovensku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2010. 278s. ISBN 9788073252380

Strniska M. a kol., 2005, *Politické strany modernej Európy*. Praha: Portál 2005. 728 s. ISBN 80-7367-038-0